

Recenzja rozprawy doktorskiej ks. mgr. lic. Mateusza Dudkiewicza
„Prawda, apologia, misja. Pneumatyczna eklezjologia w pismach Romano Guardiniego”
napisanej pod kierunkiem ks. prof. dr hab. Jerzego Szymika
Katowice 2020, ss. 246.

Wprowadzenie

Prawda, apologia, misja – to trzy kluczowe słowa zawarte w tytule pracy, a zarazem terminy, którymi możemy etykietować samo chrześcijaństwo. Każde ze słów w swoim najgłębszym sensie odsłania istotę doświadczenia, które zostało dane Kościołowi. Z pewnością terminem, który robi dzisiaj „zawrotną karierę”, pozostaje apologia, rozumiana jako gotowość do obrony, zarówno samej wiary, jak i szerzej cywilizacji ufundowanej na chrześcijaństwie. Czy jednak narodziłaby się apologia, której istotnym rysem było i jest uzasadnienie, gdyby nie prawda zawarta w wierze? Czego bronili i bronią chrześcijanie? Autor Pierwszego Listu św. Piotra powie, że wierzący mają być gotowi do apologii i uzasadnienia nadziei, która w nich jest (1P 3,15). Nie ma jednak nadziei bez prawdy, która odsłania się w Osobie Jezusa, bo On jest prawdą, która z czasem staje się treścią samej wiary. Apologia w końcu ujawnia się w misji. Po zesłania Ducha Świętego Piotr staje przed Jerozolimą i ogłasza królowanie Zmartwychwstałego. W swojej mowie wyraźnie dokonuje uzasadnienia i obrony wiary. Paweł, podejmując misję wśród Greków, czyni podobnie. Apologia więc od początku łączy się z prawdą. Wykuwa zaś w misji podejmowanej przez uczniów Jezusa.

1. Cel pracy, *status questionis*, źródła oraz metody

Prawda, apologia, misja rozpoznane w twórczości Romano Guardiniego konstituują przedkładaną dysertację. Spoglądając najpierw na jej metodologię, zawartą we wstępie, uderza logiczność konstrukcji i porządek. Doktorant świadomy materii, którą będzie analizował, wyraźnie, konkretnie i konsekwentnie prezentuje metodologię własnych badań. Rozpoczyna od zdefiniowania graniczności teologii, uprawianej przez Guardiniego. Tę kategorię przytacza za P. Tillichem, wskazując, że była ona siłą monachijskiego myśliciela. Ponadto nadała wyraźny, bardzo osobisty rys jego analizom.

Uzasadniając temat pracy, ks. Dudkiewicz stwierdza, że jego dysertacja „jest próbą wyruszenia na te granice, po których poruszał się profesor z Monachium i owocnego ich poznania” (s. 18). Doktorant ponadto dodaje: „chodzi o poznanie Guardinowskiego patrzenia na Duch-ową rzeczywistość Kościoła w trzech wymiarach: prawdy, apologii i misji” (s. 18). Celem pracy stają się odpowiedzi na następujące kwestie. „W jaki sposób wizja Kościoła wyraźnie ześrodkowana na Duchu Świętym służy prawdzie, pełni funkcję apologetyczną i prowadzi do ewangelizacji? W trzech rozdziałach poszukamy odpowiedzi na pytania o teo- i chrystologiczny punkt wyjścia, pneumatologiczną treść oraz eklezjologiczne skutki” (s. 18).

Skoro kluczem analiz pozostają słowa: prawda, apologia, misja, już teraz domagają się wyjaśnienia. Tak też czyni ks. Dudkiewicz. We wstępie definiuje pojęcia w sensie teologicznym, wcześniej podając ich etymologię oraz uzasadnia obecność terminów w myśli Guardiniego. Doktorant dodaje, że „w pracy będzie chodziło o ukazanie tego, co o Duchu Świętym i Kościele mówi monachijski profesor w tych trzech wymiarach: prawdy, apologii i misji” (s. 31).

„Suma tych trzech warstw – prawdy, apologii i misji – to teologicznodogmatyczne treści pism Romano Guardiniego. Teologia żywa – teologia dogmatyczna, która zawiera w sobie odpowiedź na pytanie jak jest? I równocześnie jest «sporem i misją» – zawiera w sobie element «dzidy» i «tarczy»” (s. 31).

Poza postawioną tezę pojawia się także hipoteza badawcza. Doktorant formułuje ją następująco: „pneumatyczna eklezjologia w swoich trzech fundamentalnych wymiarach – prawdy, apologii, misji zawarta w pismach Romano Guardiniego była nie tylko bezcenna dla współczesnych teologów, ale jest także aktualna wobec wyzwań XXI wieku. Poznanie doświadczenia i myśli profesora z Monachium może pomóc i dzisiaj «bronić z pasją» prawdy o Bogu, świecie i człowieku przed najgłośniejszymi i najbardziej wpływowymi nurtami nowożytnej filozofii, którą ogólnie można określić jako sceptycyzm wobec istnienia i poznania prawdy” (s. 33).

Status questionis zostaje w dysertacji wyraźnie określony. „Na gruncie polskim, stwierdza ks. Dudkiewicz, Guardini ceniony jest przede wszystkim jako liturgista i najwięcej jest opracowań dotyczącej tej tematyki. Jeśli chodzi o inne dziedziny teologii, to opracowań jest niewiele” (s. 33). Tutaj doktorant wymienia prace: Krzysztofa Góździa, Krzysztofa Szwarca, Andrzeja Kobylńskiego, Czesława S. Bartnika, kard. Mariana Jaworskiego oraz Anny Wielunieckiej. Dodaje jednak za chwilę: „wydaje się jednak, że wciąż za mało znane są pneumatyczno-eklezjologiczne treści pism Romano Guardiniego. uzasadnieniem podjęcia tego typu pracy badawczej jest brak całościowego opracowania treści dotyczących Ducha Świętego i Kościoła oraz przekonanie, że treści te są nada aktualne i zawierają istotny elementy profetyczne, które mogą okazać się ciekawe i twórcze dla teologii również w trzeciej dekadzie XXI wieku” (s. 33-34).

Pytając o źródła, ks. Dudkiewicz kilkakrotnie we wstępie zwraca uwagę na pisma Romano Guardiniego. Zawsze jednak dokonuje uszczegółowienia. Chodzi konkretnie o te, które zawierają idee zawarte w zdefiniowanym temacie. „Koncepcja pracy opiera się na analizie tekstów dotyczących eklezjologicznych treści pism Romano Guardiniego” (s. 34). Poza tym doktorant zauważa, że fundamentem analiz są materiały źródłowe. „Przekładu na język polski doczekały się jedynie główne dzieła Romano Guardiniego, pozostałe dostępne są wyłącznie w języku niemieckim” (s. 35).

Obok głównego celu wymienionego na początku wstępu, doktorant wskazuje także na szczegółowe cele badawcze, która formułuje, pytając:

Po pierwsze, „jaka jest prawda, apologia i misja teo- i chrystologicznego punktu widzenia w pismach Romano Guardiniego?”

Po drugie, „jaka jest prawda, apologia i misja pneumatologicznych treści pism Romano Guardiniego?”

Po trzecie, „jaka jest prawda, apologia i misja eklezjologicznych skutków zawartych w pismach Romano Guardiniego?”

Jaką metodykę badań przyjmuje ks. Dudkiewicz oraz jakimi metodami będzie się posługiwał? Ostatni fragment wstępu (s. 35-36) zawiera szczegółowe informacje na ten temat. Doktorant przyjmuje metodę analityczno-krytyczno-syntetyczną. Na nią będą składać się następujące kroki metodyczne: retro-, intro- i prospektywne. Pierwszy polegać będzie na zapoznaniu się z dorobkiem Monachijczyka. W drugim, „po zebraniu i przestudiowaniu [jego] dzieł oraz po studium dogmatycznym opracowań z zakresu uprawionej przez [Guardiniego] teologii oraz tekstów innych teologów”, doktorant dokona ich krytycznej analizy. Trzeci krok będzie polegał na „wskazaniu głównych myśli Guardiniego, wewnętrznej logice jego argumentacji oraz na wyłonieniu tych momentów, które świadczą o specyfice jego ujęcia”. Ks. Dudkiewicz stwierdza, że „główna struktura pracy jest pomyślana w ten sposób, aby uchwycić nie tylko pojedyncze myśli Guardiniego, ale aby odtworzyć – w miarę możliwości – całość jego rozumowania” (s. 35). „W tym sensie praca będzie miała charakter pewnej syntezy wybranych w tej pracy pneumatyczno-eklezjologicznych treści pism Romano Guardiniego” (s. 35).

2. Struktura pracy

Plan analiz zrealizowany w dysertacji zostaje zaprezentowany już w wstępie. Doktorant stwierdza, że „badania idą wzdłuż linii wyznaczonej drogowskazami: Bóg, Chrystus, Duch Święty, Kościół” (s. 34). Chodzi zatem o wydobycie z pism Romano Guardiniego wątków eklezjologicznych. Jak zamysł ten uobecnia się w strukturze pracy? Rozdział pierwszy (ss. 37-95) to teo- i chrystologiczny punkt wyjścia. Doktorant w pierwszej kolejności szuka odpowiedzi na pytanie, jaka jest teologia uprawiana przez profesora z Monachium i co oznacza teza o bliskości i oddaleniu Boga. W tym samym rozdziale ks. Dudkiewicz rekonstruuje myśl chrystologiczną Guardiniego. Pokazuje ludzkie oblicze Boga, który w Jezusie jest Panem. Rozdział drugi dysertacji dotyczy pneumatologii Guardiniego (ss. 96-163). Chodzi w tej części pracy o „ukazanie bogactwa Trzeciej Osoby Boskiej i Jej działania” (s. 34). W ostatnim rozdziale dysertacji doktorant zajmuje się eklezjologią monachijskiego teologa (ss. 164-239). Najpierw pojawia się wątek „Ducha i Oblubienicy”, a potem idea „budzenia się Kościoła w duszach”.

Struktura pracy jest uporządkowana, a rozdziały przedstawiają logiczne następstwo wątków teologicznych. Ks. Dudkiewicz w każdej z części dysertacji postępuje konsekwentnie i ukazuje wybrane treści składające się na każdy rozdział w trzech wymiarach: prawdy, apologii i misji. Wstęp zawiera wszystkie niezbędne elementy metodologiczne (ss. 15-36). Zakończenie zaś, stanowiąc syntezę analizowanych treści, zostało ujęte w siedmiu punktach (ss. 240-246). Dysertacja zawiera także bibliografię (ss. 6-14).

3. Ocena merytoryczna i formalna

Dokonując oceny merytorycznej i formalnej rozprawy doktorskiej ks. Mateusza Dudkiewicza, zwróć uwagę na wybrane elementy pracy.

a. Temat rozprawy doktorskiej, plan i źródła

Recenzent od samego początku, czyli od odczytania tematu i wstępu pracy wyczuwa, że ma do czynienia z projektem naukowym głęboko przemyślanym, logicznie

uporządkowanym, który będzie systematycznie realizowany. Plan pracy odzwierciedla w pełni podjęte zagadnienie. Systematyczna lektura dysertacji odbija wstępne założenia. Temat jest sformułowany w sposób interesujący, nowy, odkrywczy, we wstępie uzasadniony wyjaśniony. Plan pracy wydawać się może aż nazbyt szczegółowy. Jest on jednak w pełni uzasadniony. Świadczy zarówno o realizacji założeń metodologicznych zawartych we wstępie (prawda – apologia – misja, wszystkie trzy wymiary myśli teologicznej R. Guardiniego zostają uchwycone), jak i odpowiada analizowanym źródłom.

Te ostatnie zostają w bibliografii wyraźnie określone, a w pracy potraktowane wyczerpująco. Pragnę zwrócić uwagę, że doktorant zbiera wszystkie możliwe źródła dotyczące podjętego zagadnienia, zarówno teksty oryginalne, jak i przekłady. Następnie poddaje je analizie. Dysertacja jest nasycona myślą Guardiniego. Ks. Dudkiewicz rozumienie monachijskiego teologa, mówi jego głosem, potrafi ze źródeł wybrać najważniejsze cytaty i je przełożyć. Recenzent, czytając pracę, ma świadomość, że obcuje z wielką teologią, bardzo głęboką, a równocześnie egzystencjalną. Oznaczać to może tylko jedno: źródła zostały potraktowane w sposób wyczerpujący.

b. Język rozprawy

Praca ujawnia wyjątkową wrażliwość językową doktoranta. Język rozprawy jest na najwyższym poziomie. Jego piękno nie tylko ujawnia się w samodzielnych analizach podejmowanych przez ks. Dudkiewicza, ale także w planie pracy, w tłumaczeniach dokonanych przez doktoranta, w doborze cytatów, we wprowadzeniach do nich i w komentarzach.

c. Główne wątki rozprawy

Praca zawiera obok wstępu, zakończenia i bibliografii trzy niezwykle rozbudowane rozdziały. Każdy z nich, to niejako osobny wątek, potraktowany przez doktoranta w sposób całościowy.

Pierwszy dotyczy dwóch fundamentalnych kwestii dla myśli Guardiniego: teologii i chrystologii, które stanowią punkt wyjścia dalszych analiz w pracy. Narracja, jaką na podstawie źródeł konstruuje ks. Dudkiewicz w pierwszym rozdziale, staje się najpierw traktatem o Bogu, który jest daleki i bliski. Doktorant wyłuskuje z twórczości monachijczyka wszystkie aporie dotyczące tej kwestii. Ukazuje napięcia między bliskością a oddaleniem, miłością a innością, słowem to wszystko, co człowiek może powiedzieć o Bogu objawiającym się. W dalszej części tego rozdziału pojawia się wątek chrystologiczny. Bowiem mówienie o Bogu żywym, odsłaniającym się człowiekowi, prowadzi do spotkania z Jezusem Chrystusem. Ks. Dudkiewicz zwraca zatem uwagę na chrystologię zawartą w myśli Guardiniego. Bóg w Jezusie to uczłowieczony Bóg, można Go zobaczyć, objawia się w Synu. Boże tajemnice tchną paradoksalnością, co za monachijczykiem ukazuje doktorant. Bóg jest i daleki i bliski, im bliższy, tym dalszy, im dalszy, tym bliższy.

W drugim paragrafie tego rozdziału ks. Dudkiewicz ukazuje apologię teologii i chrystologii, jaka zawarta jest w myśli Guardiniego. Doktorant w tym paragrafie, i kolejnych drugich paragrafach drugiego i trzeciego rozdziału, posługuje się przeciwieństwami, które wzmacniają wątki apologijne obecne u monachijskiego teologa. Ateizm przeciw teizmowi, sekularyzacja przeciw Bożemu zamysłowi, Bóg mitu przeciw Bogu osobowemu, w przypadku chrystologii Jezus historii kontra Chrystus wiary, Budda kontra Jezus, Sokrates kontra Jezus. Taka konstrukcja paragrafu uzmysławia, jak bardzo myśl Guardiniego była

nasycona apologią. Doktorant pokazuje także całą retorykę apologijną i sztukę argumentacji, charakterystyczną dla monachijczyka.

Trzeci paragraf skoncentrowany na misji odsłania najpierw istotę teologii, która staje się w refleksji Guardiniego, diwinizacją osoby i jej życia, posiada wymiar praktyczny, jest bowiem żywa, budująca i kerygmaticzna. A także staje się konkretną propozycją kultury chrześcijańskiej dla świata.

W rozdziale drugim doktorant koncentruje się na Guardinowskiej pneumatologii. Paragraf pierwszy jest historyczno-biblijnym spojrzeniem na Trzecią Osobę Trójcy Świętej. Ks. Dudkiewicz, na podstawie tekstów źródłowych, konstruuje bardzo głęboki i syntetyczny traktat o Duchu Świętym. Jego analizy rozciągają się od Starego Testamentu przez tajemnicę Jezusa i Ducha, po Eklezję. Okazuje się, że myśli monachijskiego teologa dotyczące Ducha Świętego są niezwykle aktualne. Guardini, co dobitnie pokazuje doktorant, ma świadomość, że Duch prowadzi do odkrycia Boga bliskiego człowiekowi i przyjęcia Jezusa. Kościół w tej perspektywie jawi się jako wspólnota konstytuowana przez Ducha.

Broniąc prawdy o Trzeciej Osobie Trójcy Świętej, ks. Dudkiewicz ponownie sięga do przeciwieństw. Dokując apologii istotnych treści pneumatologicznych, odnalezionych u Guardiniego, akcentuje pocieszenie (contra rozpacz), światłość serc (contra ciemność) i moc (kontra słabość). Inspiracją dla tego paragrafu pozostaje analiza sekwencji mszy z uroczystości Zesłania Ducha Świętego, którą podejmuje Guardini.

W ostatniej części drugiego rozdziału autor pracy przedstawia misję ukazywania wyjątkowości chrześcijaństwa, którą zawierają pisma monachijczyka. Trzy elementy tutaj są istotne: działanie Ducha Świętego w chrześcijanach, specyfika nowego życia w Duchu oraz nowa kultura zakorzeniona w Duchu.

Rozdział trzeci to obszerny traktat o Kościele, który ks. Dudkiewicz tytułuje słowami Guardiniego: „Budzenie się Kościoła w duszach”. Na podstawie przeprowadzonych analiz możemy zauważyć, że kwestiom eklezjologicznym monachijski teolog poświęcił sporo uwagi. Prawda o Kościele jest ukazana na kartach rozprawy szeroko i dogłębnie. Doktorant odnajduje aż osiem wątków eklezjologicznych. Ukazuje najpierw genezę Kościoła, rozciągającą się od aktów Jezusa po działanie Ducha. Następnie dokonuje charakterystyki Eklezji, zwracając uwagę na rolę, jaką odgrywa Kościół. Jest on stróżem i depozytariuszem prawdy, łączy ludzi z Bogiem oraz prowadzi do pełni. Posiada więc wymiar eschatologiczny.

Apologia Kościoła, jaką doktorant odnajduje u Guardiniego, ma wymiar zarówno teologiczny, jak i moralno-duchowy. Monachijczyk broni wspólnoty, która jest z Boga, chociaż tworzą ją ludzie. Jej głównym znamieniem pozostaje służba. Ma ona dawać świadectwo wiary, ukazywać dynamikę rozwoju, a także przekonywać świat, że jest drogą do wnętrza.

Misja tej wspólnoty jest zdefiniowana w pismach Guardiniego jako droga. Najpierw, na co zwraca uwagę doktorant, do pełni człowieczeństwa. Następnie do wolności. W końcu do duchowego, wewnętrznego „przebudzenia”.

d. Akcenty

W ocenie recenzenta ks. Dudkiewicz odsłonił istotę pneumatycznej eklezjologii uprawianej przez Guardiniego. Dotarł do jej jądra. Ukazał ją całościowo. Z przeprowadzonych analiz wynika, że eklezjologia Guardiniego nie jest jedynie teorią czy też

suchym traktatem. Za myślami o Kościele stoi żywe doświadczenie wspólnoty, jakie stało się udziałem monachijczyka. Czytając rozprawę, zwracając szczególną uwagę na bogactwo cytatów, jestem pewien, że obraz Kościoła zaprezentowany w pracy, Guardini nosił w swoim wnętrzu. Jego eklezjologia, co wybrzmiewa w analizach ks. Dudkiewicza, jest osobista i przeżyciowa. Więcej w niej doświadczenia wiary niż akademickości.

Druga kwestia to aktualność eklezjologii Guardiniego. Doktorant kilkakrotnie zwrócił na to uwagę. Monachijski teolog mówi o Bogu, Jezusie, Kościele głęboko, egzystencjalnie, twórczo, rzetelnie i z zachwytem. Takiej teologii trzeba także dzisiaj. Myśl Guardiniego może inspirować także w trzeciej dekadzie XXI wieku.

Trzecia sprawa to wpływ myśli monachijczyka. Ks. Dudkiewicz, znakomicie zaznajomiony z kolejami życia Guardiniego, pokazuje, jak inspirował on ludzi (np. ks. Blachnickiego), aby poprzez liturgię, wspólnotę, systematyczną refleksję „budzili w duszach Kościół”. Ten wpływ, na co zwrócił uwagę doktorant, jest stale dostrzegalny.

e. Uwagi krytyczne

Zwrócę uwagę na następujące kwestie: drobne błędy językowe, odniesienia do literatury przedmiotu, bibliografię, przypisy oraz wnioski płynące z badań.

Język pracy, co już zaznaczyłem, stoi na bardzo wysokim poziomie. Błędy językowe czy edycyjne prawie nie występują (interpunkcja: s. 94, 196; literówka: s. 105, 140; powtórzenia: s. 107, 119, 142).

Jeśli chodzi o literaturę przedmiotu i literaturę pomocniczą, zwróciłbym uwagę na trzy kwestie. Po pierwsze, pisząc we wstępie o apologii, dobrze byłoby, aby doktorant, może w przypisie, zaakcentował badania prowadzone przez teologów fundamentalnych z UKSW. Koncentrują się one w ostatnich latach głównie na apologii. Myślę, że są aktualne i istotne dla podejmowanych w dysertacji treści.

Druga sprawa to kwestia badań nad historycznością Jezusa. W paragrafie drugim pierwszego rozdziału poświęconego apologii Nazarejczyka dobrze byłoby wspomnieć o najnowszych publikacjach. Mamy tutaj sporo nowości, dość wymienić prace ks. Skierkowskiego i ks. Witczyka. A także więcej publikacji z zakresu chrystologii fundamentalnej.

Trzecia kwestia dotyczy genezy Kościoła. Doktorant w sposób wyczerpujący przedstawił ją, analizując myśl Guardiniego. Myślę, że dobrze byłoby mocniej zaznaczyć posoborową perspektywę i etapy rodzenia się Kościoła, o czym przypomina dokument Międzynarodowej Komisji Teologicznej z roku 1985, zatytułowany „Wybrane zagadnienia z eklezjologii”.

Ostatnia uwaga dotyczy bibliografii i przypisów. Podział bibliograficzny jest jak najbardziej słuszny. Dobrze byłoby włączyć do części „Dokumenty UNK” Pismo Święte oraz uporządkować całość nie w kluczu alfabetycznym, ale hierarchicznym. Przypisy z kolei, wymagałyby lekkiej korekty. Czasami powtarzają pełny zapis danego dzieła (np. 15 i 51) oraz to samo źródło, nie stosując wyrażenia tenże bądź tamże (np. s. 76, 126, 134, 149, 203)

Przedstawione uwagi krytyczne w żaden sposób nie dyskwalifikują pracy, która w ocenie recenzenta stoi na wysokim poziomie naukowym.

Na kanwie recenzji rozprawy doktorskiej ks. mgr lic. Mateusza Dudkiewicza formułuję następujące kwestie dyskusyjne:

Kwestia pierwsza: Jakie miejsce w eklezjologii Romano Guardiniego zajmuje apologia i jak ją możemy zdefiniować?

Kwestia druga: Jak widzi genezę Kościoła monachijski teolog, jakie momenty eklezjotwórcze, jego zdaniem, są kluczowe?

4. Wniosek końcowy

Stwierdzam, że dysertacja doktorska ks. mgr lic. Mateusza Dudkiewicza spełnia wszystkie wymagania prawne stawiane tego typu pracom naukowym i formułuję wniosek o kontynuowanie przewodu doktorskiego.

Ponadto zgłaszam formalny wniosek, aby rozprawa ks. mgr lic. Mateusza Dudkiewicza została wyróżniona. Koncepcja pracy, jej język i potraktowanie źródeł przemawiają za oryginalnością dysertacji.

Warszawa-Łomża 1.03.2021 r.

ks. prof. ucz. dr hab. Przemysław Artemiuk

